

کتاب‌های آموزشی در برخی از کشورهای موفق

● سید امیر رون

مدیر اجرایی جشنواره

در اکثر نظام‌های آموزش و پرورش موفق، چه از نوع بسیار متمرکز مثل ژاپن و چه از نوع بسیار غیرمتمرکز مثل کانادا و استرالیا، در دوره‌های متفاوت تحصیلی، سیاست‌های آموزشی، رئوس مواد و سرفصل‌های برنامه‌ی درسی و سیاست‌های کلی تدریس، توسط بخش‌های دولتی آموزش و پرورش (ایالتی، فدرال، منطقه یا کشور) تهیه و تنظیم و به جامعه‌ی تحت پوشش ابلاغ می‌شود. اما در مکان‌های گوناگون آموزشی مثل مدرسه، ناحیه، منطقه‌ی آموزش و پرورش، دانشگاه و مؤسسات تحقیقات تربیتی، این ناشرین خصوصی، گروه‌های مؤلفان و دست‌اندرکاران طراحی و تولید کتاب‌های درسی و آموزشی هستند که با داشتن استقلال نسبی و اقتدار در زمینه‌ی کار خود و در نظر گرفتن چارچوب‌های تعیین شده در برنامه و رئوس تعیین شده، و محتوای دروس دوره‌های تحصیلی و از جمله دوره‌ی متوسطه، به طراحی، تدوین و تولید کتاب‌های آموزشی، با طرح‌های متفاوت می‌پردازند. البته این کتاب‌ها قبل از چاپ سپاری، به خصوص در مورد کتاب‌های درسی، می‌باید به نوعی با توجه به درجه‌ی تمرکز نظام آموزشی، مراحل گرفتن مجوز و تأییدیه را از کمیته‌های تخصصی و دفاتر ذی‌ربط در سطح محلی، منطقه‌ای یا وزارت آموزش و پرورش طی کنند [سرکارآرانی، ۱۳۷۹].

۲۴۹۱۲

پاییز ۱۳۸۷

۱۲

اما انواع شکل‌های طراحی و تولید کتاب‌های آموزشی چه صورتی دارد؟ **خلخالی (۱۳۷۹)** ساختار تولید کتاب‌های آموزشی و درسی در کشورهای توسعه یافته را در چهار شکل طبقه‌بندی می‌کند:

۱. مواد آموزشی به عنوان یک طرح یا پروژه‌ی آموزش پیشرفته.
 ۲. کتاب‌های درسی بخش خصوصی که در راستای برنامه‌ی ملی تدوین می‌شوند.
 ۳. کتاب‌های آموزش بخش خصوصی که در ارتباط مستقیم با برنامه‌ی ملی است.
 ۴. کتاب‌های آموزش عمومی که توسط بخش خصوصی تولید می‌شوند و برای توسعه‌ی اطلاعات و غنی کردن سواد سطح معینی از دانش‌آموزان قابل استفاده است.
- یک نگاه کلی به نمونه‌ای از کتاب‌های آموزشی تولید شده و مقالات صاحب‌نظران این حوزه در نظام‌های موفق آموزشی حاکی از آن است که از نظر کاربرد کتاب‌های آموزشی انتشار یافته، در میان آن‌ها دو دسته‌ی عمده قابل تشخیص هستند:

۱. کتاب‌های آموزشی توسعه‌ای: بخش قابل توجه از کتاب‌های آموزشی تولیدی در نظام‌های موفق آموزشی به توسعه‌ی مهارت‌های اساسی، چون خواندن، تقویت مهارت‌های حل مسئله، جست‌وجوگری و تحقیق و توسعه‌ی خلاقیت در دانش‌آموزان اختصاص دارد. این کتاب‌ها عمدتاً حاوی فعالیت‌هایی هستند که برای فراتر رفتن از برنامه‌ی درسی رسمی برای کل فراگیرندگان در نظر گرفته می‌شوند.

۲. کتاب‌های آموزشی درمانی و تقویتی: کتاب‌هایی که در آن‌ها، توجه به ویژگی‌های یادگیرنده و کشف سبک یادگیری، از عناصر اساسی در تصمیم‌گیری درباره‌ی این موضوع است که چه چیزی، چگونه آموزش داده شود [Flynn, 1982].

از آن‌جا که بین دانش‌آموزان از نظر سبک یادگیری و استعدادها و علاقه‌ها تفاوت وجود دارد، می‌باید به این تفاوت‌ها توجه داشت و حتی در مواقعی، به‌خصوص از جهت غنی کردن یادگیری فردی، مواد و منابع کمک آموزشی با کاربردی درمانی برای آن دسته از دانش‌آموزان که در یادگیری مشکلاتی دارند، به کار گرفته شوند. یکی از زمینه‌هایی که منابع درمانی در آن بسیار مطرح است، مواد آموزشی در برنامه‌های درمانی خوانندگان در کلاس‌های دوره‌ی متوسطه است. بخش قابل توجهی از این مواد برای درمان و تقویت خواندن را که کتاب‌های کمک آموزشی نیز در میان آن‌ها قرار دارند، **مارستی**^۱ (۱۹۸۱) و **چیک**^۲ (۱۹۸۳) مطرح کرده‌اند. آن‌ها را از جوانب متفاوت مورد ارزیابی و تحلیل قرار داده‌اند و در نهایت به توصیه‌هایی برای راهنمایی مصرف‌کنندگان رسیده‌اند.

از ویژگی‌هایی که در کار تولید و انتشار مواد آموزشی و کمک آموزشی نوشتاری و غیرنوشتاری در نظام‌های موفق می‌توان مشاهده کرد، جامع‌نگری در قالب یک برنامه و توجه به تمام منابع رسانه‌ها در کنار کتاب درسی و مواد آموزشی نوشتاری است. یک نمونه‌ی آن را که همراه با «کتاب راهنمای کاربرد»^۳ توسط «مؤسسه‌ی یادگیری»^۴ [ELI] منتشر شده است، **آدامز**^۵ (۱۹۸۶) مطرح می‌کند. ELI یک برنامه‌ی جامع تدریس است که از سیستم‌های ارائه‌ی مطلب جانشین یکدیگرند بهره می‌گیرد؛ از جمله استفاده از تلویزیون، منابع کتابی و نوشتاری، رادیو و روزنامه. در کتاب راهنمای کاربرد، رویه‌ها و سیاست‌ها، نحوه‌ی انتخاب، معیارها، نقش‌ها، سازمان‌دهی و مدیریت مشخص شده است.

کتاب‌های آموزشی
تولیدی در نظام‌های
موفق آموزشی
به توسعه‌ی مهارت‌های
اساسی
چون خواندن
تقویت مهارت‌های
حل مسئله
جست‌وجوگری
تحقیق و توسعه‌ی
خلاقیت در
دانش‌آموزان
اختصاص دارد

از دیگر ویژگی‌هایی که با توجه به مواردی که در نحوه‌ی استفاده و نوع تولیدات مواد و کتاب‌های آموزشی در نظام‌های موفق به‌دست می‌آید، قدرت انتخاب و استقلال نسبی مدرسه و معلم در انتخاب و کاربرد این کتاب‌ها و منابع در کلاس برای دانش‌آموزان است. این قدرت انتخاب و استفاده از منابع متنوع را، بیش از همه نظام برنامه‌ی درسی و عدم تأکید بر انتقال اطلاعات از طریق کتابی خاص، تنوع در برنامه‌ها و دور بودن از «محتوا مداری» و تمرکز بر کتاب درسی واحد به معلمان می‌دهد.

بدین طریق، مؤسسه‌های گوناگون طراحی و تولید مواد و کتاب‌های آموزشی، از رشد قابل توجهی برخوردارند و طرح‌های متنوعی از تولیدات مواد، کتاب‌های آموزشی را با در نظر داشتن رئوس برنامه و سیاست‌های کلی آموزش و پرورش، منتشر می‌کنند. در نظام‌های موفق برنامه‌ریزی درسی و آموزشی، معمولاً برای انتخاب کتاب و تطبیق محتوا و مواد آموزشی موجود با نیازها و توانایی‌های دانش‌آموزان، راهنماها، فهرست‌ها و مجموعه‌های کتاب‌شناسی وجود دارند که به معلمان کمک می‌کنند. نمونه‌های چنین فهرست‌ها و راهنماهایی را می‌توان در جدول ۱ به‌طور خلاصه و مقایسه‌ای مشاهده کرد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، معیارهای قابل خواندن بودن، درگیر شدن دانش‌آموز و ارتقای یادگیری، سادگی و روانی نگارش، تشریح و توضیح مفاهیم، علاقه‌های دانش‌آموز، مهم‌ترین و مورد توافق‌ترین معیارهای ارزیابی و انتخاب کتاب‌های آموزشی هستند.

و در آخر این که در نظام‌های موفق آموزشی، نظام برنامه‌ریزی درسی و سنجش از آموخته‌های دانش‌آموزان، به‌طور عمده بر کسب مفاهیم و مهارت‌های بنیادی یادگیری، افزایش توان کسب و پردازش داده‌ها، جست‌وجوگری، کسب مهارت‌های زندگی و شغلی، و توسعه‌ی مهارت‌های تحقیقی و پروژه‌ای تأکید دارد. اصولاً علت پیشرفته بودن یک نظام آموزشی نیز همین توجه به ابعاد و لایه‌های عمیق‌تر یادگیری دانش‌آموزان و کسب مهارت‌های برنامه‌ریزی و استقلال نسبی دانش‌آموز در شناخت راه یادگیری از طریق فرصت‌هایی است که در برنامه‌ی درسی ارائه می‌شوند. هم‌چنین، نظام اصولی ارزش‌یابی از آموخته‌ها، در جهت تقویت این مهارت‌ها، دانش‌ها و نگرش‌های اساسی شکل گرفته است. برای مثال، در انگلستان بیش از ۱۰ سال است که تکیه بر ارزش‌یابی‌های تستی در درس‌ها حذف شده است. [خلخالی، ۱۳۷۹].

بدیهی است، دلیل این طرز برخورد را باید در تحول نظام آموزشی و اعتقاد به این موضوع جست که ارزش‌یابی مکانیکی از سطوح پایین یادگیری و اطلاعات حفظ شده، نمی‌تواند مجموعه توانایی‌ها، خلاقیت‌های فردی، مهارت‌های حل مسئله و تفکر منطقی را بسنجد. بنابراین، روش‌های تحقیقی، تشریحی، مقاله‌نویسی و نظایر آن را حتی در کنکورها در نظر می‌گیرند. چنین نگرشی به برنامه‌ی درسی و ارزش‌یابی از آموخته‌های دانش‌آموزان، روش

توجه به ویژگی‌های یادگیرنده و کشف سبک یادگیری، از عناصر اساسی در تصمیم‌گیری درباره‌ی این موضوع است که چه چیزی، چگونه آموزش داده شود

تولید کتاب‌های آموزشی تأثیر به‌سزایی خواهد داشت و تولید کتاب‌های نمونه‌ی تمرین، مسئله‌ی تستی، حل المسائل و تست‌های گام‌به‌گام و طبقه‌بندی شده که تماماً متکی بر روش‌های «حافظه‌مدار» و کسب اطلاعات سطحی برای موفقیت در امتحانات هستند، محلی برای رشد نخواهد داشت.

جدول ۱. معیارهای ارزیابی و انتخاب کتاب‌های آموزشی

معیارها	صاحب‌نظران	چیک	هویارد	پروود	مارستی	مکنیل	ویلمز	پاورز	مهم‌ترین معیار
قابل خواندن بودن کتاب		✓							*
سادگی و روانی نگارش (نحوه‌ی ارائه‌ی مطالب)			✓	✓			✓		**
علائق دانش‌آموز		✓					✓	✓	**
هزینه‌ی کتاب		✓							
اشتباهات و انحرافات متن		✓							
ارزشمندی محتوا (خالی بودن از مطالب کم‌ارزش و کم‌اهمیت)		✓							
استفاده از کمک‌های گرافیکی، نقشه، عکس و نمودار			✓						
تقویت خواندن					✓				
ارتقای یادگیری و فعال شدن دانش‌آموز			✓			✓			*
جهت‌گیری‌های ارزشی، فلسفی، پایگاه اجتماعی و اقتصادی						✓			
طراحی کتاب							✓		
تشریح، توضیح مفاهیم و واژه‌ها				✓			✓		*
تعمق و پیش‌برد مباحثه			✓						

1. Marcetti
2. cheek
3. Manual
4. Extended Learning Institutue
5. Adams

◀ منابع

۱. سرکارآرانی، محمدرضا. «کارکرد مدرسه، انتظارات جامعه و نقش انتشارات کمک آموزشی». نشریه‌ی جوانه، ویژه‌برنامه‌ی اولین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد. دفتر انتشارات کمک آموزشی. آبان ۱۳۷۹.
۲. خلخالی، مرتضی. «آشفته‌بازار کتاب‌های کمک درسی، معلول اوضاع نابسامان نظام آموزشی کشور است». روزنامه‌ی همشهری. تهران. آبان ۱۳۷۹.
۳. «نظام سنجش کتاب محور و بحران کتاب‌های درسی و کمک‌درسی». نشریه‌ی جوانه، ویژه‌نامه‌ی اولین جشنواره‌ی کتاب‌های درسی آموزشی رشد. دفتر انتشارات کمک آموزشی. ۱۳۷۹.
۴. یارعلی، جواد. تحلیل محتوای کتب غیردرسی مطالعه شده توسط دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه استان اصفهان. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان اصفهان. بهمن ۱۳۷۹.
۵. سلسبیلی، نادر. ارزیابی کتاب‌های کمک‌آموزشی دوره‌ی متوسطه به منظور ارائه‌ی چارچوب مطلوب برای طراحی و تدوین آن‌ها. پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت. تهران. ۱۳۸۰.
6. flynn, Mary B. (1982). Breaking the Book Barrier. virginia. USA.
7. Marcetti, Alvin J. (1981). A Review of currently Used Secondary Remedial Reading Materials. California. USA.
8. Cheek Dallas H. (1983). Secondary Reading Materials: Selection Criteria for the classroom teacher. Journal of-Reading Vol. 28, No.6.
9. Adams Larry (1986). Extended Learning Institutue. Policies And Procedures Manual. John Tyler Community College. Virginia.